

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО БОЙКІВЩИНИ

НАУКОВІ ЧИТАННЯ
ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ДРАГАНА

Дрогобич
"Відродження"
1997

Музей "Дрогобиччина"
Науково-культурологічне товариство "Бойківщина"

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО БОЙКІВЩИНИ

НАУКОВІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ МИХАЙЛА ДРАГАНА

доповіді та повідомлення
25-26 червня 1996 року
м.Дрогобич

Дрогобич
"Відродження"
1997

Збірник містить матеріали Перших Драганівських читань, присвячених 97-ій річниці від дня народження Михайла Драгана. Читання відбулися з ініціативи музею "Дрогобиччина" та науково-культурологічного товариства "Бойківщина" і проходили 25-26 червня 1996 року. У доповідях і повідомленнях піднято низку важливих питань теорії українського сакрального мистецтва в історичному і сучасному аспектах. Значна увага під час читань була зосереджена на житті та діяльності Михайла Драгана як визначного мистецтвознавця, музейного працівника, дослідника української архітектури і стародавнього мистецтва.

Для мистецтвознавців, краєзнавців, студентів та усіх, хто цікавиться українським сакральним мистецтвом.

Матеріали читань подано в авторській редакції.

This symposium contains materials of the First Drahan Readings dedicated to the 97th Birth-anniversary of Mykhailo Drahan. The Readings were held on the initiative of the "Drohobychyna" Museum and the Scientific-and-Cultural Society "Boikivshchyna" on June 25-26, 1996. The speakers dealt with a number of significant problems of the theory of Ukrainian sacred art considering the issues in questions Both in modern and historical aspects respectively. They concentrated greatly on the problems referring to Mykhailo Drahan's life and artistic activities. He was qualified as an outstanding art critic, a museum worker and a researcher of Ukrainian architecture and ancient art.

This collection is meant for art critics, Local lore experts and for all others who take a great interest in Ukrainian sacred art.

Відповідальний за випуск: *Зиновій Бервецький.*

Редакційна колеґія: *Любов Васильків, Ярослава Павличко, Володимир Пограничний, Лев Скоп, Оксана Соловка.*

Літературний редактор: *Наталія Ісак.*

Комп'ютерна верстка: *Володимир Пограничний.*

Макетування: *Микола Походжай*

В оформленні обкладинки використано графічну роботу *Льва Скопа.*

колекції. Каталог виставки. Львів, 1989 - без пагінації); Гелитович М. Федуско маляр із Самбора/ / Родовід. Наукові записки до історії культури України, ч.3 (12). - Київ, 1995. - С.75.

21. Коротко про це див.: Александрович В. Дорогобузька ікона..., с.69.

22. Версію перемишльського походження ікони коротко обґрунтовано: Александрович В. Перемиська ікона XIV століття "Архангел Михаїл з діяніями"// Перемиські дзвони, 1991, №4. - С.17-19.

23. Свенціцька В.І., Сидор О.Ф. Спадщина віків..., іл.11-12; Свенціцька В.І., Откович В.П. Світ очима..., іл.6. На її перемиські пов'язання вказано: Александрович В. Священик Гайль..., с.176-177.

24. Дану спорідненість відзначено: Александрович В. Фрески каплиці Святої Трійці Люблінського замку. Нові аспекти мистецької культури українсько-польського суміжжя// Пам'ятки України, 1995, №3. - С.171.

25. Про них див.: Скоп-Друзюк Г., Скоп Л. Історія іконостасу церкви Воздвиження XV-XVII століть// Бойки. - Дрогобич, 1992. - С.12.

26. Репродукована: Олеский замок. Путівник. Львів, 1981 (ілюстрації не пагіновані). Прийняте в музеї датування ікони XV ст. надто широке й, очевидно, запізнене - відзначена спорідненість з розглядуваними тут іконами дає підстави відносити кульчицьку пам'ятку ще до XIV ст.

27. Репродукована: Свенціцький І. Іконопись Галицької України..., с.78; Свенціцький-Святицький І. Ікони Галицької України..., табл.12, №18.

*Олеа Болюк,
Інститут народознавства НАН України, Львів.*

Традиції архітектурного декору сакральних будівель Бойківщини та Лемківщини.

Профілювання та різьблення в українському народному будівництві займають одне з чільних місць у вирішенні дерев'яної архітектурної пластики. Особлива художня виразність і розмаїття зразків профільованого й різьбленого оздоблення властиві українським дерев'яним храмам. Для надання сакральній будівлі вишуканих форм та неповторного звучання майстри-будівничі використовували композиційні закономірності, враховуючи перспективно-оптичні прийоми і пропорції. У результаті будівельний витвір, поряд з релігійним призначенням, ставав з мистецтвознавчого огляду, цінним зразком дерев'яної архітектури, духовним надбанням українського народу.

У церковному будівництві, як і дерев'яному житловому, виявляються локальні особливості з певними відмінними ознаками будівельного декору.

Оздоблення дерев'яної архітектури неодноразово привертало увагу українських дослідників. Цьому питанню присвятили свої праці Михайло Драган, Вадим і Данило Щербаківські, Володимир Січинський, Стефан Таранушенко, Петро Юрченко, Григорій Логвин та ін. Опис, обміри, замальовки декоративних елементів дерев'яних церков і дзвіниць у дослідженнях науковців ілюструють важливість вивчення цієї проблематики. У науково-дослідних працях, присвячених народному дерев'яному будівництву, головна увага зосереджувалася на будівельному, архітектурно-історичному, стильовому розвитку. Декорування деталей народної архітектури в окремих етнографічних районах України вивчалось побіжно і фрагментарно. Оздоблення профілюванням та різьбленням сакральної архітектури, зокрема на Бойківщині, не стало темою окремого дослідження.

Проте на основі наявного матеріалу можна простежити єдність та регіональні

відмінності у зовнішньому декорі дерев'яних культових споруд. Минулого року експедиція по Закарпаттю, здійснена відділом народного мистецтва Інституту народознавства НАНУ у Львові, збрала польові матеріали і провела аналіз архітектурного декору вісімнадцяти церков. Розглянемо у порівняльному аспекті оздоблення бойківських та лемківських дерев'яних храмів на прикладі найбільш характерних зразків.

Лемківські церкви дуже споріднені з бойківськими як у плановій схемі (тридільність), так і в декорі архітектурних елементів. Свій тип лемківська церква зберегла серед Карпат: на півдні - від витоків Сяну й Лаборця, на заході - по витокі Топлі й Попраду [1].

Декоративні деталі розташовувалися в основному на головних лініях форм дерев'яної церкви, гармонійно поєднуючи великі об'єми з елементами в цілісність споруди [2]. Поступовий перехід від вінців зрубних стін до кронштейнів (консолей, випустів), на які опирається піддашся чи опасання (при наявності галереї) [3], створює враження стрункості й візуальної легкості будівлі. Саме декорування кронштейнів присутнє у розмаїтті профільованих форм [4]. Довжина вносу кронштейна суттєвого конструктивного обмеження не мала, тому будівничі мали можливість створювати різноманітні профілі на торцях і у нижній частині закінчень брусів. Контурна лінія могла бути зигзагоподібною, "зубчатою" чи досить плавних, спокійних хвилястих форм. Так, у кронштейнах церкви св.Миколая (1897) у селі Присліп Міжгірського району поєднані різкі гострокутні профільовані вирізи з переходом у плавні округлості. З нижніх сторін кронштейна на ребрах знята фаска. Навпаки, випусти церкви Введення Пресвятої Богородиці (1809) у селі Торунь Міжгірського району, досить заокруглених форм, що створює враження легкості піддашся. Проте кронштейни дзвіниці цієї церкви виконані у "зубчастих" формах і підкреслюють чіткість контуру будівлі. У кронштейнах церкви св.Дмитрія (1780) у селі Репинне Міжгірського району обрис профілів подібний на форму звисаючих крапель, що наче нагадує про практичне призначення опасань: захищати стіни від намокання і для притулку під час негоди. У деяких церквах профілювання кронштейнів не було розвинутим, мало простий контур (церква св.Миколая (1813) у селі Нересниця Тячівського району). Нескладна форма випустів у бойківській церкві Святого Духа у селі Гукливе (XVIII ст.) Воловецького району: прямокутні вирізи однакової величини у вигляді "східців". Випусти вінців зрубу церкви св.Миколая (XVIII ст.) у селі Кривки Турківського району, подібно до кронштейна церкви у с.Репинне, рясно профільовані сегментними заокругленнями. Особливо цікавими є кронштейни церкви Зішестя Святого Духа (1814) у Висоцькому Нижньому, що на Турківщині. Лінія профілювання поєднує в собі прямокутні і сегментні елементи, створюючи вигадливий контур.

Значного художнього ефекту дерев'яній будівлі надають галереї, які часто зустрічаються і на другому ярусі церкви. Майстри-будівничі особливу увагу звертали на стовпці (колонки) галереї, які розміщувалися безпосередньо на підвалинах, рідше на зрубному бар'єрі (трамочі) або зашальовувалися дошками. Вгорі стовпці разом із розпорами (відкосами), скісними застрілами [5], утворюють аркаду різноманітних форм. Розпори служать для посилення жорсткості несучої конструкції галереї, водночас збагачуючи архітектурне оздоблення дерев'яної церкви. Лінія з'єднання стає своєрідним візерунком. Розпори зі сторони кріплення можуть бути з гранями (від трьох - у с.Репинне, до восьми - у с.Торунь), у формі трьох прямокутних "зазублень" (села Присліп, Нересниця), скісних "зазублень" (с.Кривка). Потрібно наголосити, що галереї були більше поширені у лемківських, аніж у бойківських церквах.

Стовпцям галереї властива об'ємніша пластика, аніж кронштейнам. Така відмінність пояснюється більшою кількістю опорних елементів (від чотирьох до шести стовпців); жорсткості конструкції посилена завдяки розпірним деталям. Простежується спільність форм колонок (стовпців) галерей лемківських та бойківських церков. Такі елементи, як "диньки", врубки, пояски, присутні в опорних деталях галерей обох типів сакральних будівель (села Нересниця, Присліп, Торунь, Репинне, Кривка). Вагоме доповнення в оздобленні аркади галереї чи "голосників" вносять тиблі (дерев'яні кілки, що з'єднують окремі деталі конструкції),

утворюючи пластичний орнаментальний мотив.

На теренах українських Карпат не зустрічається складне профілювання одвірків та порталів. Надпоріжники оздоблені переважно плоским профілюванням із внутрішньої сторони в аркових, сегментних формах. Арково-сегментні профілювані вирізи зустрічаються на одвірках церков сіл Кривка, Репинне, Торунь, на одвірках дзвіниць сіл Присліп, Орів Сколівського району тощо. Своєрідно вирішений вхід у церкву села Присліп: аркова форма із зубчатими виступами, парно розташованими по осі одвірка і на відкосах фігурного обрису.

Значну декоративну і конструктивну функції виконують "голосники" (отвори для кращого поширення звуку дзвонів), які розміщували під самим дахом дзвіниці. Їх кількість змінюється від одного до шести з кожного боку. Контур отворів формують стовпці з відкосами [6]. Розмаїття конфігурації голосників свідчить про художній смак майстрів: зустрічаються форми трикутні, п'ятикутні, шестикутні, прямокутні з арковим, еліпсовим, ступінчастим завершенням; округлі, еліпсові, сегментні тощо [7].

Плоске профілювання застосовували майстри на невеликих кронштейнах дашка над вікнами церкви (с.Кривка). Профілями хвилястого контуру прикрашені лиштви вікон у селах Гукуліве і Торунь. Профілювання зустрічається на підсобіткових дошках дзвіниць. Вертикально кріплені дошки із профілюваним завершенням геометричного орнаменту, переважно у нижній частині підсябиття, утворюють складний ажурний візерунок, що нагадує мереживо (с.Нересниця).

Окремої уваги заслуговують арки-вирізи (переходи) між бабинцем (притвором) та навою (нефом), виконані плоским профілюванням різноманітних конфігурацій. Фігурний обрис часто нагадував контурні лінії профілюваних кронштейнів чи вирізу portalу в галереї, одвірка вхідних дверей. У арках-переходах деяких церков були стовпці (колонки) об'ємно профілювані. Їх ставили, ймовірно, для декорації й візуального поділу на окремі камерні простори, аніж для посилення жорсткості конструкції. Зразком такого типу переходів стала церква св.Миколая (с.Кривка). Подібне трактування арки-вирізу в інтер'єрі церков у селах Репинне, Торунь, Присліп. Поєднання обрисів самого вирізу з об'ємно профілюваними стовпцями утворює складний силует з чітких прямокутних чи плавних, спокійних ліній.

Різьблення архітектурних елементів дерев'яних церков і дзвіниць карпатського регіону в певній мірі різняться поміж лемківським та бойківським типом, хоч і тут простежуються спільні риси давніх елементів народного орнаменту. Різьблення підкреслює декоративність форм архітектурних деталей, гармонійно поєднується з будовою загалом. У лемківських церквах різьблення розміщували на одвірках по всій площині або тільки на надпоріжнику. Частим елементом орнаменту був хрест дво- і більше раменний, навколо якого розташована певна кількість кіл, заповнених всередині різьбленою сіткою, по краях оточений зубчиками. Цей елемент нагадує квітки соняшника. По внутрішньому периметру одвірка різьбили смужковий орнамент у вигляді пазів-вімок чи крученого шнура. Деякоінший підхід різьбленого portalу є у церкві села Нересниця. Прямокутну форму одвірка повторюють профілювані пази. Різьблені трилинники з "крученим" орнаментом збагачують вигляд portalу.

На Бойківщині різьблений орнамент на одвірках зустрічається рідко. Його елементом, як і на лемківських церковних порталлах, було коло, заповнене різьбленими пелюстками, рідше зубчиками, що утворювали сітку. Такі розети розташовувалися на площині portalу вільно і не були з'єднані різьбленим "крученим" шнуром. Смужковий орнамент переважно різьбили на внутрішніх краях одвірка, часто ледь не до самого порога. Інколи на одвірках, по обидва боки дверей, зустрічаються багатораменні хрести з трикутною чи трапецієподібною основами. Цей складний мотив нагадує своїми рисами світове дерево. У нижній частині одвірка смужковий орнамент, утворений лініями чи трикутними зубчиками, проходить упоперек і подібний на вишивку рушника чи рукава сорочки. Таке розташування оздоблення, на відміну від лемківського, властиве бойківському різьбленню. Підковоподібним різьбленням оздоблені одвірки дзвіниці у селі Орів.

Окрім різьблених елементів, у декоруванні вхідного portalу важливу роль відіграла

в'язь написів. У деяких церквах одвірки були своєрідною хронікою церкви. Тут різьбили дату побудови, перебудов храму, імена фундаторів, важливі події з життя громади.

Підсумовуючи сказане, наголосимо на основних моментах. Декор бойківських та лемківських церков містить ряд спільних рис у профільованні кронштейнів, стовпців, розкосів галерей, голосників, підсобіткових дощок, лиштв вікон, одвірків, арок-вирізів між бабинцем та навою, у різьбленні порталів, одвірків. Поміж розмаїттям самих форм елементів оздоблення простежується спільність традицій у трактуванні мотивів орнаменту. Вагома різниця в декорі названих типів церков полягає у розташуванні різьбленого орнаменту на площині, співвідношенні профільованих будівельних елементів до силуету споруди в цілому. Різноманітність і водночас подібність оздоблення дають можливість проводити певні класифікації. Однак така праця вимагає значно більше порівняльного ілюстративного матеріалу для ґрунтовного наукового дослідження.

Примітки:

1. Гординський С. Українські церкви в Польщі: їх історія, архітектура і ^іполя. - Рим, видання "Богословії". - Ч.39, 1969. - С.9.
2. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. - К.: "Мистецтво", 1966. - С.43.
3. Сулик Р. Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині. - Львів-Стрий: МП "Опришки", 1993. - С.120.
4. Драган М. Українські дерев'яні церкви: генеза і розвій форм. - Львів, 1937. - С.3.
5. Там само. - С.36.
6. Січинський В. Дерев'яні дзвіниці і церкви Галицької України XVI-XIX ст. - Львів, 1925.
7. Січинський В. Українське деревляне будівництво і різьба. - Львів, 1936.

*Олена Білас-Березова,
Художній музей Михайла Біласа, Трускавець.*

Сакральна тематика у художньому світі Михайла Біласа.

Уже більше як 40 років український культурний небосхил збагачує і гармонійно доповнює поетично-образна, глибоко національна, високопрофесійна творчість митця Михайла Біласа.

Він майстер багатьох жанрів народного мистецтва, йому підвладні килимарство і гобеленство, вишивка і аплікація, лялькові сюжети і декоративні квіти. Постійний пошук і вдосконалення допомагають маестро створювати роботи, які відомі сьогодні в Україні та далеко за її межами і є яскравою перлиною у великому разку перел вітчизняного культурного надбання.

Важкими були роки, які тепер ми називаємо роками "застою". Саме в цей період розпочав свою мистецьку діяльність нині вже Народний художник України Михайло Білас, а тоді просто талановитий юнак із широким світоглядом і тонкою душею, який ще зі студентських років дивував і зачаровував своїми здібностями та вмінням бачити. У цей складний час, коли з народу викорінювали все національне, що вирізняло його серед інших, руйнували храми, переслідували священослужителів, коли церква була поза законом, а релігійна спрямованість у творах митців просто заборонялася, саме тоді Білас звернувся до величального образу Богородиці і вічної теми материнства.

Руки майстра створили гобелен "Бойківська мадонна" - композицію за іконописними